

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2017/3

yıl: 8 cilt: VIII sayı: 18

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2017/3 Cilt/Volume: VIII Sayı/Number: 18
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO** Host Research Database veri indeksi tarafından izlenmekte,
ASOS, İSAM, Akademik Dizin ve **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Yrd. Doç. Dr. A. Yasin TOMAKİN - Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yasin TOMAKİN

Yrd. Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAZ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAĞIŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ

Yrd. Doç. Dr. Muammer ARANGÜL

Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Öğr. Gör. Enes VELİ

Redaksiyon / Redaction

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yasin TOMAKİN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBAY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Aralık 2017 / December 2017

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Bu Sayının Hakemleri / Academic Referees of This Issue

Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Prof. Dr. Abdürrezzak TEK, Uludağ Ü.
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Marmara Ü.
Prof. Dr. Nurettin TURGAY, Dicle Ü.
Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK, Ağrı İbrahim Çeçen Ü.
Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ, FSM Ü.
Doç. Dr. Enver ARPA, Ankara Sosyal Bilimler Ü.
Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ, Şırnak Ü.
Doç. Dr. İbrahim PAÇACI, Aksaray Ü.
Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK, Harran Ü.
Doç. Dr. Murat SULA, Karadeniz Teknik Ü.
Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN, Yıldırım Beyazıt Ü.
Doç. Dr. Mustafa ŞENTÜRK, Trakya Ü.
Doç. Dr. Yahya SUZAN, Dicle Ü.
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taha İMAMOĞLU, Trakya Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ABDÜLHADİOĞLU, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet AKBAŞ, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Beşir ÇELİK, Hakkari Ü.
Yrd. Doç. Dr. Emin CENGİZ, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN, Bingöl Ü.

Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZÇELİK, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Fuat KARABULUT, Atatürk Ü.
Yrd. Doç. Dr. Hacı ÖNEN, Dicle Ü.
Yrd. Doç. Dr. Harun YILMAZ, Marmara Ü.
Yrd. Doç. Dr. Huzeyfe ÇEKER, Necmettin Erbakan Ü.
Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Kutbettin EKİNCİ, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. M. Fatih DUMAN, Akdeniz Ü.
Yrd. Doç. Dr. M. Şükrü ÖZKAN, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mazhar TUNÇ, Hakkari Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM, Muş Alparslan Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zülfi CENNET, Bingöl Ü.
Yrd. Doç. Dr. Osman Nuri KARADAYI, Karadeniz Teknik Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Süleyman GÜR, Karadeniz Teknik Ü.
Yrd. Doç. Dr. Şükrü AYDIN, Batman Ü.
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Zeki TAN, Iğdır Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ercan ALKAN, Marmara Ü.
Dr. Duran EKİZER, Ankara Ü.

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdalbaki GÜNEŞ, Yüzüncü Yıl Ü.
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN, İstanbul Ü.
Prof. Dr. Baki ADAM, Ankara Ü.
Prof. Dr. Bünyamin SOLMAZ, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU, Atatürk Ü.
Prof. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR, Adıyaman Ü.
Prof. Dr. Harun YILDIZ, Samsun Ondokuz Mayıs Ü.
Prof. Dr. Hülya KÜÇÜK, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. İsmail TAŞ, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Mehmet Ali KIRMAN, Çukurova Ü.
Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL, Aksaray Ü.
Prof. Dr. Nihat YATKIN, Atatürk Ü.
Prof. Dr. Nuh ARSLANTAŞ, Marmara Ü.
Prof. Dr. Ömer ÇELİK, Marmara Ü.
Prof. Dr. Seyit AVCI, Ömer Halisdemir Ü.
Prof. Dr. Şamil DAĞCI, Ankara Ü.
Doç. Dr. Abdülmecit İSLAMOĞLU, Ankara Ü.
Doç. Dr. Ali Osman KURT, Ankara Sosyal Bilimler Ü.
Doç. Dr. Mehmet ÇIÇEK, Kocaeli Ü.

Ashâbu'l-Uhdûd Kıssası Bağlamında Ehl-i Küfrün Psikolojik Vasıfları*

Mehmet Nurullah AKTAŞ**

Özet

Mekke'de nâzil olmaya başlayan Kur'ân, zikrettiği kıssalar vasıtasıyla farklı inançlara mensup insanların vasıflarını tanıtmaktadır. Bu çalışmada, Mekke döneminde nâzil olan Burûc Sûresindeki Ashâbu'l-Uhdûd kıssası ekseninde inkârcıların psikolojik vasıfları ele alınacaktır. Bu bağlamda kıssayla ilgili rivâyetler değerlendirilecek ve kıssanın bazı Tefsir kitaplarındaki yeri irdelenecektir. Ayrıca araştırmada Mekke şirk toplumu ile Ashâbu'l-Uhdûd kıssasının ortak yönlerine dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Burûc Sûresi, Ashâbu'l-Uhdûd, kıssa, ehl-i küfür, psikolojik vasıflar.

The Psychological Characteristics of Disbelievers in The Context of The Story Of Ashâb al-Ukhdûd

Abstract

The Quran, beginning to be revealed in Mecca, introduces the characteristics of the people of different beliefs by way of the stories which it mentions. This article studies the psychological characteristics of the disbelievers on the axis of Ashâb al-Ukhdûd story in the Surah al-Buruj which was revealed in Meccah period. In this context, it evaluates the narratives, related to the story and examines the place of the story in major Tafsir books. The article also provides the opportunity to see the common aspects between the polytheists of Meccan society and the story of Ashâb al-Ukhdûd.

Keywords: Surah al-Buruj, Ashâb al-Ukhdûd (The Companions of the Trench), kıssa (story), disbelievers, psychological characteristics.

* Bu makale, "Burûc Sûresi'nin Tefsiri" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Şırnak Ü., İlahiyat Fakültesi, Tefsir A. B. D.
m.nurullahaktaş@hotmail.com

Giriş

Kur'an-ı Kerim, insanı yaratan ve onu bilen¹ Yüce Allah tarafından gönderilen hayat kitabıdır. Bu kitap, ilâhî mesajları insanlara sunarken başta müminler olmak üzere müşriklerin, münafıkların ve ehl-i küfrün psikolojik vasıflarını farklı bağlamlarda aktarmakta ve gerektiği yerlerde uygun bir üslûpla vurgulamaktadır.

Hız Muhammed (s.a.v.) ve Ashabı, Kur'an'da zikredilen kıssalardan nasıl teselli bulup mücadele azimleri pekişmişse, bütün Müslümanların da bu kıssalardan ders almaları, onlarla teselli bulmaları ve mücadelede yenilgiyi kabul edip ümitsizliğe kapılmamaları gerekmektedir.² Ayrıca geçmiş milletlerin tarihini bilmek, insan aklını olgunlaştırmakta ve ona sayısız deneyimlerden yararlanma fırsatı vermektedir. Çünkü kişinin yaşadığı âni, uzak geçmişin uzantısı ve beklenen geleceğin hazırlayıcısıdır. O halde insanların bugünlerini gereği gibi değerlendirebilmeleri ve yarınlarına umut ve güvenle bakabilmeleri için geçmişlerini iyi bilmeleri gerekmektedir.³

Bu çalışmada ilk olarak Burûc Süresinde zikredilen Ashâbu'l-Uhdûd kıssası ile ilgili genel bilgiler verilecek, ardından söz konusu kıssa bağlamında ehl-i küfrün psikolojik vasıfları irdelenecektir:

1. Ashâbu'l-Uhdûd Kıssası

Mekke'de müminlere yapılan işkencelerin yoğunlaştığı bir dönemde nâzil olan Burûc Süresinin eksenini, Ashâbu'l-Uhdûd kıssası teşkil etmektedir. Ehl-i küfrün psikolojik özelliklerinin daha iyi ortaya konması için kıssanın detaylı bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Bundan dolayı kıssanın lügavî tahlili, kimliği, kıssa ile ilgili rivayetler, kıssanın tarihteki konumu öncelikle ele alınacaktır.

1.1. "Ashâbu'l-Uhdûd" Terkibinin Luğavî Tahlili

أصحاب (eshâb) kelimesi, صحب (sahb)'in cem'i; صحب (sahb) ise, صاحب (sâhib) lafzının cem'idir.⁴ İsfahânî'ye göre *ashâb*, bir şeyde tasarruf etmeye yetkili olan kişilerdir.⁵ أخذود

1 el-Mülk 67/14.

2 Güneş, Abdülbaki, *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, s. 43, İstanbul: Gündönümü Yay, 2005.

3 Güneş, *Kur'an Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, s. 45.

4 İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn, Muhammed b. Mukrem b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1401/1981, IV, 2400.

5 İsfahânî, er-Râğib, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, Beyrût: Dâru'l-Mârif, ts, s. 275.

(uhdûd) ise, yerde açılan uzun ve derin yarık demektir. Cem'i, اُحَادِيد (ehâdîd)'dir. حد (hadd)'in aslı, insan için kullanıldığında burnu sağ ve soldan çevreleyen kısımdır. Bu kelime daha sonra yer için isti'are olarak kullanılmıştır.⁶ Ayrıca kamçı ile dövülen kimselerin bedenlerinde oluşan izlere de denir.⁷ اُفْعُول (uf'ûl) vezininde kıyasî olmayan bir sığadır.⁸

Ashâb kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de yaklaşık seksen yerde *ashâbu'l-yemin*, *ashâbu'ş-şimâl*, *ashâbu'l-cenne*, *ashâbu'n-nâr*, *ashâbu'l-karye* gibi değişik kesimler için kullanılmıştır. *Uhdûd* kelimesi ise, sadece Burûc Süresinde zikredilmiştir.⁹ “İnsanlara yanağımı bükme.” (el-Lokmân 31/18) âyetinde geçen حد (hadde) kelimesi ise aslı manası olan insan yüzü için kullanılmıştır.

1.2. Ashâbu'l-Uhdûd Kıssası

Ashâbu'l-Uhdûd kıssası ile ilgili tefsir kitaplarında farklı rivayetler geçmektedir. Tüm rivayetleri¹⁰ buraya almak çalışmanın sınırlarını aşacağından Hz. Suheyb'ten nakledilen meşhur rivayetle iktifa edilecektir:

Suheyb'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

Sizden önceki (toplum)lardan birinde bir kral ve onun bir sihirbazı vardı. Sihirbaz ihtiyarlayınca krala dedi ki: “Ben yaşlandım, büyü öğretmek üzere bana bir delikanlı gönder.” Kral ona bir delikanlı gönderdi. O da bu delikanlıya büyü yapmayı öğretti. Kralla büyücü arasında gidip gelirken güzergâhında bir rahip vardı. Rahibin yanına gelir, sözünü dinlerdi. Rahibin sözleri, delikanlının hoşuna gitti. Ancak büyücüye geldiğinde geç geldiği için dövülüyordu. Aynı şekilde eve döndüğünde de dövülüyordu. Delikanlı bu durumu rahibe bildirdi. Rahip ona: “Büyücü seni dövmek istediğinde beni ailem oyaladı; ailen seni dövmek istediğinde ise beni büyücü oyaladı, dersin” dedi. O bu şekilde devam ederken bir gün insanlara engel olan çok büyük ve çok korkunç bir hayvana rastladı. İnsanlar onu aşamıyordu. Delikanlı kendi kendine şöyle dedi: “Büyücünün durumu mu, rahibin durumu mu daha faziletli? İşte bugün, bunu öğrenmiş olacağım.” Delikanlı eline bir taş alarak şöyle dedi: “Allahım! Eğer rahip büyücünden daha faziletli ise, şu hayvanı öldür ki insanlar geçebilsin.” Delikanlı elindeki taşı atarak hayvanı öldürünce insanlar gelip geçmeye başladı. Delikanlı bu olayı rahibe aktarınca rahip şöyle dedi: “Yavrucuğum! Sen bugün, benden daha üstünsün. Şüphesiz ileride sen imtihan olunacaksın. İmtihan olunursan benim yerimi ifşa etme.” Delikanlı, körlerin gözünü açmaya, alaca hastalığını ve diğer hastalıkları

6 İsfahâni, *Müfredât*, s. 143; Zemaşşarî, Cârullah Mahmud b. 'Umer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğevâmidi't-Tenzil*, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1362/1947, IV, 730; Râzi, Fahrüddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Kûm: Mektebu'l-Alâmi'l-İslâmî, 1311, XXXII, 119; Beydâvî, el-Kâdi Nâsirüddin, *Envârü't-Tenzil*, Beyrût: 1320, Mecmu', VI, 484; Neseî, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't Tenzil*, Thk. Mervân Muhammed eş-Şekkâr, Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1416/1996, IV, 505; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kurân*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1415/1995, X, 247.

7 Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Yay., 1971, VIII, 5690.

8 İbn 'Aşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: Dâru't-Tunus li'n-Neşr, ts, XXX, 242.

9 Abdülbâki, M. Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, “eshâb” ve hadde” md., Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1411/1991.

10 Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kurân*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1988, XV, 133-134; Hâzin, Firûzâbâdi, *Lubbâbu't-Te'vil*, Beyrût: 1320, Mecmu', VI, 485-486; Beğavî, Ebû Muhammed, el-Husayn el-Ferrâ, *Me'âlimu't-Tenzil*, Mısır: 1354, VII, 189-192; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, X, 250-251; Âlûsî, Şehâbüddin Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Seb'i'l-Mesâni*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts, XV, 113; İbn Kasîr, Ebu'l-Fidâ, İsmail b. 'Umer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrût: 1414/1994, IV, 495-496; Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman, *ed-Durru'l-Mensûr*, Kum: 1403/1983, VI, 554; İbn Hişâm, Ebû Muhammed, Abdülmelik b. Hişâm, Ebû Muhammed, Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrût: 1418/1997, *er-Ravdu'l-Unufiye* birlikte, I, 97-101; Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XV, 132-134.

tedavi etmeye ve hastaları iyileştirmeye başladı. Kralın meclisinde gözleri görmeyen bir adam vardı. Delikanlının hastaları iyileştirdiğini duydu. Birçok hediyelerle ona gelip: “Eğer bana şifa verirsen bunların tümünü sana vereceğim.” dedi. Delikanlı şöyle dedi: “Ben hiç kimseye şifa veremem. Şifa veren Allah'tır. Eğer Allah'a iman edersen ben de Allah'a dua ederim. Böylece sana şifa vermiş olur.” Adam iman edince (delikanlı da Allah'a dua etti ve) adamın gözleri görmeye başladı. Sonra bu adam kralın yanına gelip daha önce oturduğu yere oturdu. Kralın, “Gözlerini kim geri verdi?” sorusuna, “Rabbim geri verdi.” şeklinde cevap verdi. Kral: “Benden başka rabbim mi var?” deyince adam şöyle cevap verdi: “Evet, benim ve senin Rabbim olan Allah vardır.” Bu beklenmedik cevap üzerine kral ona işkence yapmaya başladı. Nihayet adam delikanlıyı ihbar etti. Delikanlı meclise getirilince kral, “Yavrucuğum! Sen körlerin gözünü açacak, alaca (abras) hastalığını ve şu şu hastalıkları tedavi edecek kadar büyüclükte ilerledin, öyle mi?” dedi. Delikanlı: “Ben hiç kimseye şifa veremem. Şifayı veren, Allah'tır.” Bu cevap üzerine kral, ona da işkence yaptı ve rahibin yerini bildirinceye kadar bunu devam ettirdi. Kral rahibi getirtti ve ona, “Dininden dön.” dedi. Rahip bunu kabul etmedi. Bunun üzerine kral testere istedi ve rahibin kafatasının ortasına testereyi koyarak vücudunu ikiye ayırdı. Bu defa meclisinde oturan adam getirildi ve ona da “Dininden dön.” dedi. O da bunu reddetti. Kral testereyi kafatasının ortasına koyarak onun vücudunu da ikiye böldü. Sonra delikanlı getirildi ve ona da “Dininden dön.” dedi. O da diğerleri gibi bu teklifi reddetti. Kral onu yakın çevresinden oluşturduğu bir topluluğa vererek şöyle dedi: “Onu şu şu dağa götürün. Dağın tepesine vardığınızda eğer dininden dönerse ne âlâ, dönmezse onu aşağı atın.” Birlikte dağın tepesine vardıklarında delikanlı şöyle dedi: “Ey Allahım! Sen onlara karşı beni dilediğin şeyle koru.” Bunun üzerine dağ onları sarstı ve hepsi aşağı yuvarlandı. Delikanlı krala geri döndü. Kral, “Arkadaşlarına ne oldu?” deyince “Allah onlara karşı beni korudu.” dedi. Bunun üzerine kral, onu başka bir grupla sandal üzerinde denize gönderdi ve “Denizin ortasına götürdüğünüzde eğer dininden dönerse ne âlâ, dönmezse onu denize atın.” dedi. Adamlar onu denizin ortasına götürdüklerinde delikanlı şöyle dedi: “Ey Allahım! Sen onlara karşı beni dilediğin şeyle koru.” Bu dua üzerine sandal sarsıldı ve onların tümü boğuldu. Delikanlı tekrar krala geri döndü. Kral ona: “Arkadaşlarına ne oldu?” deyince delikanlı: “Allah onlara karşı beni korudu.” deyip krala şöyle seslendi: “Doğrusu sen, emredeceğim şeyleri yapmadıkça beni öldüremezsin.” Kral: “Neymiş o?” deyince delikanlı şöyle dedi: “İnsanları bir meydanda topla, beni bir hurma ağacına bağla, sonra ok torbamdan bir ok al ve *Delikanlının Rabbi olan Allah'ın adıyla* diyerek oku at. Böyle yaparsan beni öldürebilirsin.” Bunun üzerine kral, halkı büyük bir meydanda toplayıp onu hurma ağacına bağladı. Delikanlının ok torbasından bir ok aldı ve oku yayının ortasına koydu. Daha sonra “*Delikanlının Rabbi olan Allah'ın adıyla*” diyerek ok fırlattı. Ok delikanlının şakağına saplandı. Delikanlı elini okun saplandığı yere koyup öldü. Bu olay üzerine halk (üç defa): “Delikanlının Rabbine iman ettik. Delikanlının Rabbine iman ettik. Delikanlının Rabbine iman ettik.” dedi. Krala denildi ki: “Korktuğun şeyi gördün mü? Allah'a andolsun işte korktuğun başına geldi. Halkın hepsi iman etti.” Bunun üzerine kral sokak başlarının tutulmasını emretti. Oralarda büyük hendekler açıldı ve içlerinde ateşler yakıldı. Kral adamlarına: “Kim dininden dönmezse onu ateşe atın veya (başka bir rivayete göre) fırlatın.” Onlar da böyle yaptı. Nihayet emzirdiği çocuğuyla birlikte bir kadın geldi. Bu kadın ateşe düşmekten çekinir gibi yaptı. Bunun üzerine çocuk: “Anneciğim! Sabret, çünkü sen hak üzeresin.” dedi.¹¹

11 Müslim, Zühd 17; Tirmizî, Burûc 85/85/Süresi 2; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XV, 133-134.

1.3. Ashâbu'l-Uhdûd'un Kimliği

Burûc Sûresinde zikredilen "Ashâbu'l-Uhdûd" kıssasından kimlerin kastedildiği ile ilgili farklı görüşler ve rivâyetler serdedilmişse de Kur'an'da bu konu, açıkça zikredilmemiştir. Zira, Kur'an kıssalarında temel amaç tarihi olayları ayrıntılarıyla ortaya koymak değil, ibret, ders ve dinî mesaj vermektir.¹²

Taberî (ö. 310/923), Ashâbu'l-Uhdûd kavramından kimlerin kastedildiği ile ilgili olarak ehl-i ilmin ihtilafa düştüğünü ifade etmekte ve bu konuda iki farklı görüşün bulunduğunu aktarmaktadır.¹³ Bir kısmına göre onlar hendeklerde işkenceye maruz kalan Ehl-i Kitap iken diğerlerine göre ise mü'minlere işkence yapan kafirlerdir.¹⁴ Zira *قتل أصحاب الأعدود* âyetindeki "kutile" lafzı, her iki manayı vermeye de elverişlidir.¹⁵ Birinci görüşü savunanlar Hz. Suheyb'ten gelen meşhûr rivâyeti esas almakta ve maktûl olanların mü'minler olduğunu söylemektedirler. İkinci görüşü savunanlar ise Reb' b. Enes'ten gelen rivâyete dayanmaktadır. Bu rivâyette zalimler, mü'minleri ateşe attıklarında ateş, mü'minleri yakmadan evvel Yüce Allah onların ruhunu aldı. Daha sonra ateş hendeğin başında duran kâfirleri sardı ve onları yaktı. Bu görüşü benimseyenler, *فليهم عذاب جهنم ولهم عذاب الحريق*, "Onlar için (ahirette) ceennem azabı vardır. (Dünyada da) yakıcı bir azap vardır." şeklinde te'vil etmişlerdir.¹⁶

Hz. Ali'ye göre Ashâbu'l-Uhdûd, Habeşistanlılar; İkrime'ye göre, Nabatlılar; İbn Abbâs'a göre ise hendeklerde ateş yakarak insanları katledenler İsrailoğullarıdır.¹⁷ Muhammed Abdûh'a (ö. 1905) göre en meşhûr olan görüş, mü'minler Necran Hristiyanları; kâfirler ise Yemen Yahudileridir.¹⁸

Muhammed Draz (Ö. 1958), Kur'an-ı Kerim'in Yahudilik ve Hıristiyanlık karşısında farklı tavır takındığını ifade ettikten sonra Ashâbu'l-Uhdûd kıssasına işaretle Kur'an'ın bu yaklaşımını şöyle somutlaştırmaktadır: "Yahudilerin Hıristiyanlara ateş çukurlarında yaptığı zulümlere işaret eden Kur'an-ı Kerim, bu cinayeti gerçek imanı yok etmeye matuf kasıtlı bir hareket olarak ilan etmiş ve Hristiyanların tarafını tutmuştur."¹⁹

1.4. Ashâbu'l-Uhdûd Kıssasının Yer ve Zamanı

Ashâbu'l-Uhdûd kıssası ile ilgili kaynaklarda değişik rivâyetlerin yer alması, olayın gerçekleştiği yer ve tarih konusunda da farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bilindiği üzere Kur'an'da bu konuda ayrıntılı bilgi yer almamakta sadece vasıf ve fiilleriyle Kur'an'da zikredilmektedir.²⁰

Süddî (ö. 127/745), "uhdûd"un, Irak, Şam ve Yemen olmak üzere üç yerde gerçekleştiğini nakletmekle iktifa ederken;²¹ Mukâtil (Ö. 150/767), "uhdûd"un, Necrân, Şâm ve İran olmak üzere üç yerde vuku bulduğunu rivâyet ettikten sonra gerekli değerlendirmeyi

12 Çetin, Abdurrahman, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, İstanbul: Degâh Yay., 2012, s. 269.

13 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XV, 134.

14 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XV, 134-135.

15 Nehhâs, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *İrâbu'l-Kur'an*, Thk. Zuheyir Gâzî Zâhid, Beyrut: Mektebetu'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1409/1988, V, 192.

16 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XV, 137. Zemahşeri, *Keşşâf*, IV, 732; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII, 119; Ebu's-Su'ûd, *İrşâd*, V, 855.

17 Suyûtî, *ed-Durrü'l-Mensûr*, VI, 553.

18 Abduh, Muhammed, *Tefsîru Cüz'î 'Amme*, Beyrût: Dâr İbn Zeydûn, 1409/1989, s. 68-69.

19 Draz, M. Abdullah, *Kur'an'a Giriş*, Çev: Salih Akdemir, Ankara: Kitâbiyât, 2000, s. 108.

20 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5690-5691.

21 İbn Kesir, *Tefsîr*, IV, 449-450.

yapmakta ve hakkında Kur'an'ın nâzil olduğu *uhdûd*'un, Necran'da gerçekleşen hâdise olduğunu zikretmektedir.²²

İbn İshâk'ın (ö. 151/766) rivâyetine göre olay, Hz. İsa (a.s.) ile Hz. Muhammed (s.a.v.) arasındaki fetret döneminde vuku bulmuştur. Bu olayın değişik yerlerde olması da muhtemeldir.²³

Mevdûdi (ö. 1979), Ashâbu'l-Uhdûd kıssası hakkında şu hususları aktarmaktadır:

Yemen, ilkin 340 (m.) yılında Hristiyanların eline geçti ve 678'e kadar hâkimiyetleri devam etti. O zaman Hristiyan misyonerler Yemen'e geldiler. Bu dönemde zâhid, mücahid ve iman sahibi bir Hristiyan seyyah olan Faymiyun, Necran'a geldi ve halka putlara tapmaktan vazgeçmeleri için tebliğde bulundu. Bu tebliğ sayesinde Necran halkı hristiyanlığı kabul etti. Güney Arabistan'da yer alan Necran, stratejik öneme sahipti. Aynı zamanda ticaret ve sanayi merkezi idi. Bundan da anlaşılıyor ki, Zû Nuvas, sadece dinî endişelerle değil siyasi ve ekonomik nedenlerle Necran'ı işgal etmek için yola çıkmıştı. Bu olay, 523'de vuku buldu.²⁴

Wensinck (ö. 1939), bu vakanın hikâyesinin 524'ün ilkbaharında Suriye'de yazıldığını dolayısıyla hâdisenin de 523'ün sonuna doğru meydana geldiğini ifade etmiş olması,²⁵ Hristiyanlar'ın bu olayın 524 yılında gerçekleştiği şeklindeki görüşleri ile örtüşmektedir.²⁶

Muhammed Hamidullah (ö. 2002) da Ashâbu'l-Uhdûd ile ilgili olarak şöyle demektedir:

Yemen'in zalim bir Yahudi kralı, VI. yüzyılda memleketinde Hristiyanlara zulmetmiş ve Yahudiliği kabul etmeyenleri diri diri yakmıştı. Bazıları kaçıp ölümünden kurtulmuşlar ve Bizans İmparatoru ile Necaşi'nin yanına sığınıp şikâyetinde bulunmuşlardı. Necâşi onu cezalandırmak amacıyla bir bölük asker gönderdi. Birkaç başarısızlıktan sonra, Yahudi Kralı Ebû Nüvâs'ı öldürdü ve Yemen'i, Habeşistan'a kattı.²⁷

Johannes of Ephesus (ö. 585) yazdığı Kanisa Tarihi'nde Necran Hristiyanlarının ateşe atılmaları hadisesi hakkında, Papaz Simeon'un, Dercila başkanı Abbot von Gabula'ya yazdığı bir mektubu nakletmektedir. Simeon, bu hadiseyi bizzat gören Yemenlilerden rivâyet etmekte ve bu mektubu ayrıca 1881 ve 1890'da "Hristiyan Şahidlerinin Hayatı" adlı kitapta yayınlamaktadır. British Museum'da da bu devirle ilgili Habeşistan'dan gelen birtakım vesikalar bulunmakta ve bu vesikalar da hadiseyi doğrulamaktadır. Filbî, kendi seyahat kitabında (Arabian Highlana) Necranlılarının Ashabu'l-Uhdûd olayının geçtiği yeri hâlâ bildiklerini yazmaktadır.²⁸ Moberg tarafından keşfedilen VI. yüzyılın II. çeyreğine ait tarihi belgede bu hadiseden bahsedilmesi de tarihte böyle bir olayın meydana geldiğini tespit etmektedir.²⁹

Yukarıda aktarılan bilgilerden de anlaşıldığı üzere Ashâbu'l-Uhdûd kıssası, Hz. Peygamber'in dünyaya geldiği döneme yakın biz zaman diliminde vuku bulmakta ve Mekte şirk toplumu tarafından da bilinmektedir. Ayrıca az evvel zikredilen arkeolojik çalışmalar da bu tespiti destekler mahiyettedir.

22 İbn Kesir, *Tefsîr*, IV, 449-450.

23 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'an*, X, 247; İbnu Kesir, *Tefsîr*, IV, 449.

24 Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Çev. Heyet, 2. Baskı, İstanbul: İnsan Yay., 1991, VII, 84.

25 Wensinck, A. J. İA, MEGSB, "*Ashâbu'l-Uhdûd*", IV, 373, İstanbul: 1988.

26 Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Beyrût: Daru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, 1.tab', 1994, VII, 296.

27 Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur'an*, Çev: Abdulaziz Hatip, Mahmut Kanık, İstanbul: Beyan Yay., 2000, s. 737.

28 Mevdûdi, *Tefhim*, VII, 85.

29 Eroğlu, Muhammed, "*Ashâbu'l-Uhdûd*", DİA, III, 471, İstanbul: 1991.

1.5. İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilişi

Ashâbu'l-Uhdûd kıssası ile ilgili olarak birbirine yakın farklı rivâyetler zikredilmektedir. Bu da rivâyetler arasında icmâl ve tefsilatta, tertip, ziyade ve ta'inde ihtilafların var olduğunu göstermektedir.³⁰

Ashâbu'l-Uhdûd kıssasında en çok tercih edilen görüş, Müslim (ö. 261/874), Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915) ve başkalarının Suheyb'ten rivâyet ettiği hadistir. Tirmizî, bu rivayetle ilgili olarak sadece حسن غريب (garib hasen) ifadesini kullanırken³¹ Beğavî (ö.516/1122), حديث صحيح (sahîh hadîs) kaydını düşmektedir.³²

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) bu kıssanın tefsiri ile ilgili olarak Suheyb'in aktardığı hadisi söylediği açık değilse de Tirmizî, Burûc Süresinin tefsiri ile ilgili hadisleri aktarırken bu hadisi de kaydetmektedir.³³ Suheyb'in rivayet ettiği hadisin Hız. Peygamber'in (s.a.v.) sözü olmadığını, onu rivâyet edenin sözü olabileceğini söyleyenler, Suheyb'in yanında Hristiyanlara ait birtakım haberlerin var olabileceği ihtimalini dile getirmektedirler.³⁴

Âlûsî (ö. 1270/1854), kıssa ile ilgili rivâyetleri zikrettikten sonra rivâyetler içerisinde en sahih olanın Suheyb'in rivâyeti olduğunu diğer rivâyetlerin de vuku bulmuş olabileceğini³⁵ ifade ederken Kurtubî, "ilgili rivâyetler değişik de olsa, manaları birbirine yakındır"³⁶ demektedir. Râzî, önemli gördüğü rivayetleri aktardıktan sonra şu önemli tespiti yapar: "Buna göre şayet, 'Bu rivayetlerin birbiriyle çelişmesi, bunların yalan ve uydurma olduklarına delalet eder' denilirse, biz deriz ki, bu rivâyetler arasında bir çelişki yoktur. Ayrıca Uhdûd kelimesi, her ne kadar müfred (tekil) ise de bu ifadeyle cem' (çoğul) manası kastedilmiştir. Müfred kelimelerle cemî manasının kastedilmesi, Kur'ân'da sık kullanılan bir üslûptur."³⁷

Bir kısım müfessir de "Ashâbu'l-Uhdûd" kıssası ile ilgili rivâyetleri tefsirlerine almamışlardır. Meselâ, Ebû Hayyân (ö. 745/1344) kıssa ile ilgili rivayetleri tefsirine almayışını şu şekilde değerlendirmektedir:

Müfessirler, Ashâbu'l-Uhdûd hakkında ondan fazla görüş belirtmişlerdir. Her görüşün de bir uzun kıssası vardır. Biz onları bu kitabımıza almadık. Zira tümünün kapsadığı mana şudur: Kâfirlerden birtakım kişiler yerde hendekler açtılar ve burarlarda ateş yaktılar. Mü'minleri bu ateşlerin karşısına diktiler. Dininden dönenleri bıraktılar. İmanında ısrar edenleri yaktılar. Ashâbu'l-Uhdûd, mü'minleri yakanlardır.³⁸

Bu arada tarihte böyle bir hadisenin vuku bulmadığını, Ashâbu'l-Uhdûd kelimesinin أصحاب الجحيم / *cehennem ehli* gibi ifadelerle aynı manayı taşıdığını, dolayısıyla ahirette verilecek bir nevi cezayı ifade ettiğini ileri süren görüşler³⁹ olduğu gibi, "temsili pasaj"⁴⁰ şeklinde değerlendirenler de olmuştur.

30 İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 241.

31 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5691.

32 Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzil*, VII, 190.

33 İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 241.

34 İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV, 448.

35 Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XV, 114.

36 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, X, 247.

37 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII, 118.

38 Ebû Hayyân, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Yusuf b. Hayyan el-Endulûsî, *el-Bahru'l-Mûhîr*, Beyrût: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-'Arabî, 1990, VIII, 450.

39 Eroğlu, "Ashâbu'l-Uhdûd" md., III, 471.

40 Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, (Meal-Tefsir), Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, 5. Baskı, İşaret Yay., 1999, III, 1253.

2. Kur'ân'da Ehl-i Küfrün Psikolojik Vasıfları

Kur'ân kıssaları, muhatabı uyarma, eleştirme, tehdit etme, mesajı benimsetme ve anlaşılmasını sağlama gibi işlevleri yerine getirmektedirler.⁴¹ Ehl-i küfrün psikolojik vasıflarını ele alan Kur'ân, başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere müminlere teselli vermekte ve Mekke şirk toplumu başta olmak üzere ehl-i küfür uyarılmaktadır.

Muhatabı etkileme yönüyle kıssalar, psikolojik olarak daha baskın, duygu ve vicdanı harekete geçirme yönünden daha tesirli, akli ve kalbi ikna etme yönünden daha etkileyici olmaktadır.⁴² Buna göre Kur'ân, muhataplarına ulaştırmak istediği mesajlarını, kıssalar aracılığıyla tecrübe edilebilir olaylar şeklinde, hayatın içinden sunmaktadır.⁴³ Bu çalışmamızda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumuna yakın bir dönemde vuku bulan ve Mekke şirk toplununun yabancı olduğu Ashâbu'l-Uhdûd kıssası bağlamında ehl-i küfrün belli başlı psikolojik vasıfları ele alınacaktır.

2.1. İnatçı Olma

Ehl-i küfrün psikolojik vasıflarının başında inatçı olma ve böbürlenme gelmektedir. İnkârcılara Allah korkusunu hatırlatan peygamberler hep inatçı zorbalarla karşılaşmışlardır. 'Allah'tan kork!' uyarısına böbürlenerek cevap veren inkârcıların bu tavrı, haklı, adaletili, hayırlı bir izzet değildir. Bu, sadece günahkârlık izzetidir.⁴⁴ "Ona: 'Allah'tan kork!' denilince kendisini günah ile bir izzet-i nefis (gurur) yakalar. Artık ona cehennem yetişir; ne kötü bir yataktır o!" (el-Bakara 2/206).

Burûc Sûresinde zikredilen Firavun ve Semûd kavminin inat etme halleri, farklı sûrelerde daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır: "Sizden öncekilerin: Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin -ki onları(n sayısını) Allah'tan başka kimse bilmez- haberi size gelmedi mi? Elçileri onlara kanıtlar getirdi de onlar, ellerini ağızlarına koydu (öfkelerinden parmaklarını ısırıldı)lar (yahut peygamberlerin ağızlarını tuttular): 'Biz sizinle gönderilen mesajı tanımadık ve biz sizin bizi çağırdığınız şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz!' dediler." (İbrâhim 14/9). Burûc Sûresinde Firavun ve Semûd kavminin durumu hatırlatıldıktan hemen sonra zikredilen "Doğrusu, kâfirler bir yalanlama içindedir." (el-Burûc 85/19) âyeti, inkârcıların mev'ize ve delillere kulak tıkadıklarını aktarmaktadır.⁴⁵

Hakkı tebliğ eden Hz. Musa'ya (a.s.) Firavun, inat psikolojisiyle böbürlenmekte, böbürlendikçe hırçınlaşmakta ve tehditler savurmaktadır: "O (Firavun) ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve kendilerinin bize döndürülmeyeceklerini sandılar." (el-Kasas 28/39), "(Firavun, ey Musa:) Andolsun ki benden başka tanrı edinirsen, seni mutlaka zindana atılanlardan yapacağım, dedi." (eş-Şûarâ 26/29), "Fakat o yalanladı, karşı geldi. Sonra sırtını döndü; (Musa'nın getirdiklerini iptal etmek için) çalışmağa koyuldu. (Adamlarını) topladı, (onlara) bağırdı: 'Ben sizin en yüce Rabbinizim!' dedi. Allah da onu, onun ve ilkin (âhiretin ve dünyanın) azabıyla cezalandırdı." (en-Nâzi'ât 79/21-25).

Başta Firavun ve Semud kavminin yollarını takip eden Mekke müşrikler, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) çeşitli iftiralarda bulunmakta, önceki ümmetlerin başına gelenlerden ibret almamakta ve vicdanlarının sesine kulak vermek yerine inat etmektedirler: "Onlara

41 Kasapoğlu, Abdurrahman, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, Ankara: Gece Kitaplığı, s. 61.

42 Necati, M. Osman, *Kur'ân ve Psikoloji*, Çev: Hayati Aydın, s. 151, Ankara: Fecr Yayınları, 2017.

43 Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, s. 61.

44 Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, 17. Tab, Beyrût: Daru's-Şurûk, 1992, I, 205.

45 Tabatabâi, es-Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Kûm: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyyi, 1394/1974, XX, 254.

açıkça görünen âyetlerimiz gelince: 'Bu, apaçık bir büyüdür' dediler. Vicdanları, onlar(ın doğruluğuna) kanaat getirdikleri halde, sırf haksızlık ve böbürlenme yüzünden onları inkâr ettiler. Bak, işte o bozguncuların sonu nasıl oldu." (en-Neml 27/13-14), "Dediler ki: "Bizi çağırduğın şeye karşı kalplerimiz kılıflar içinde, kulaklarımızda bir ağırlık ve seninle bizim aramızda bir perde var. Sen (istediğini) yap, biz de (istediğimizi) yapıyoruz." (Fussilet 41/5), "Onlara gökten bir kapı açsak da oraya çıkacak olsalardı: 'Herhalde gözlerimiz döndürüldü, biz büyülenmiş bir topluluğuz,' derlerdi." (el-Hicr 15/14-15).

Allah'tan gelen hakikatleri toplumun farklı kesimlerine ulaştırın mü'minlere eziyet verenler, aşına oldukları batılta ısrarcı olmak, kendilerinin ve atalarının savunduğu düşüncelere basiretsizce taraftar olmak ve akl-i selime başvurmamak gibi sebeplerle hak ve hakikatten sapsmışlardır.⁴⁶

Burûc Sûresinde Firavun ve Semûd kavmi gibi inatçı toplulukların başına gelen azaplara işaret edilmesi, Mekke şirk toplumunun da aynı akibete uğrayabileceği uyarısını içermekte ve mü'minlere de teselli vermektedir.

2.2. Yalana Tevessül

Tevhid dinini tebliğ etmekle görevlendirilen peygamberler, en başta kendi kavimleri olmak üzere muhatap kitlenin yalanlamalarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerini yalanlayan kavimlerin belli başlıları şu şekilde sıralanmaktadır: "Onlardan önce Nuh kavmi, Resliler ve Semûd (kavmi) de yalanlamıştı. Âd, Firavun ve Lût'un kardeşleri (durumundaki kavmi), Eyke halkı ve Tubba kavmi. Bunların hepsi elçileri yalanlayıp, uyardığım (azab)ı hak ettiler." (Kâf 50/12-14).

Burûc Sûresi, Mekkeli müşrikleri uyarmak için Semûd kavminin başına gelenlere işaret etmektedir. Kendisine güvendikleri, kendisinden ümit besledikleri Sâlih (a.s.)⁴⁷, nübüvvet vazifesiyle karşılına çıkınca O'nu yalanlamada tereddüt etmeyerek tepkilerini ortaya koymaktadırlar: "Semûd (kavmi) de, gönderilen elçileri yalanladı: Kardeşleri Salih, onlara demişti ki: Korunmaz mısınız? Ben sizin için güvenilir bir elçiyim. Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Ben sizden buna karşılık bir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız âlemlerin Rabbine aittir." (eş-Şu'arâ 26/141-145), "Semûd da uyarıları yalanladı: Bizden bir insana mı uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz, dediler. Zikir, aramızdan ona mı bırakıldı? Hayır o, yalancı küstahın biridir." (el-Kamer 54/23-2).

Firavun'un durumuna da işaret eden Burûc Sûresi Semûd kavminin tavrından daha da ileri gittiklerini ve peygamberlerini yalanladıklarını Kur'an-ı Kerim şöyle aktarmaktadır: "(Evet) Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibi: Rablerinin âyetlerini yalanlamışlardı; biz de onları günahlarıyla mahvetmiştik ve Firavun ailesini boğmuştuk. Hepsisi de zulmedicilerdi." (el-Enfâl 8/54), "(Musa,) Ona büyük mucizeyi gösterdi. Fakat o yalanladı, karşı geldi. Sonra sırtını döndü; (Musa'nın getirdiklerini iptal etmek için) çalışmağa koyuldu." (en-Nazi'ât 79/20-22).

Hız Muhammed (s.a.v.)'in risâlet vazifesiyle görevlendirilmesiyle birlikte yalanlama mekanizması, en hararetli seviyesine çıkmakta, tepkiler zirveye ulaşmaktadır. Sanki peygamberler geldikçe yalanlama kampanyasını yürüten çevreler uzmanlaşmakta; yalana tevessül etme vasfını nesiller boyu sürdürmektedirler.

46 Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Fikr, ts, X, 103.

47 Hûd 62/11.

Burûc Süresinin nâzil olduğu ortamda da hem işkenceler artmakta hem de yalana tevessül etme zirveye çıkmaktadır. Bu tavır Burûc Süresinde şu şekilde ifade edilmektedir: بل الذين كفروا في تكذيب *"Fakat kâfirler yine de dini yalan saymaya devam ediyorlar."* (Burûc 85/19). Mekkelilerin Firavun ve Semûd'a benzediğini, küfür ve tuğyanda onlardan daha ileri gittiklerini ifade etmektedir. Sanki şöyle denilmektedir: 'Mekkeli müşrikler, onlar gibi değildir. Yalanlama konusunda onlardan daha ileri gittikleri için azaba daha çok müstehaktır. Zira onlar Kur'ân'ı inkâr etmede aşırı bir saplantı içindedirler.' Şu anlama da gelebilir: 'Onların suçu, sadece tevhid dinine icabet etmeme ve ibret almama değil; açık delillere ve burhanlara rağmen Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiğini de şiddetle yalanlamaktır.'⁴⁸

Mekkeli müşrikler, insanların İslam'la buluşmalarını engellemek ve onların zihninde İslam hakkında şüpheler uyandırmak için Hz. Muhammed'i (s.a.v.) yalancılıkla itham ederek tavırlarını açıkça ortaya koymaktadırlar. "İnkâr edenler, "Bu, yalandan başka bir şey değildir. (Muhammed) onu uydurdu, başka bir topluluk da kendisine yardım etti," dediler ve kesin bir haksızlığa ve iftiraya vardılar. Dediler: "Evvelkilerin masalları, onları yazmış, sabah akşam onlar kendisine yazdırılıyor." (el-Furkan 25/4-5), "Biz onların, "ona bir insan öğretiyor!" dediklerini biliyoruz. Hak'tan saparak kendisine yöneldikleri adamın dili acemi (yabancıdır, açık değildir), bu ise apaçık Arapça bir dildir." (en-Nahl 16/103).

Âyette geçen بـ lafzı, Kur'ân'ın nâzil olduğu ortamdaki kâfirlerin halini beyana geçmek için gelmiştir. Yani bunlar anlatıldığı halde kâfirler hâlâ Yüce Allah'ın kuvvet ve kudretine inanmadıkları gibi Kur'ân'ın uyarılarını da dikkate almayarak "bunlar yalandır, asılsızdır" şeklinde bir yalanlama sevdasına dalmışlardır.⁴⁹

Burûc Süresindeki âyette ehl-i küfrün يَكذِبُونَ (yukezzibun) yerine في تكذيب (fi tekzib) lafzı ile tavsif edilmesi dikkat çekicidir. Zira nasıl ki zarf, mazrufu kapsıyorsa ve deniz, boğulmakta olan insanları ihata ediyorsa, yalana tevessül de kâfirleri ihata etmekte, yalan söylemenin benliklerinde ne denli kök saldığını göstermektedir.⁵⁰ Bilindiği üzere fiil olan يَكذِبُونَ , hades (olay) ve zamana delalet ederken masdar olan تَكْذِيبٌ , sadece hadese delalet eder.⁵¹ Buna göre âyette fiil yerine masdarın zikredilmesi, yalanlamanın zaman mefhumunu aşarak bir olay haline geldiğini, geçmişte olduğu gibi şimdi ve kıyamete kadar da bu olgunun devam edeceğini ifade etmektedir. Bu arada *tezkib* lafzının nekire olarak gelmesi de yalanın büyüklüğüne ve vehametine delalet etmektedir.⁵²

İbn 'Aşûr (ö. 1973) في تكذيب lafzının müteallakının mahzup olduğunu kelâmın takdirinin ise şu şekilde gelmesinin mümkün olduğunu ifade etmektedir: أنهم في تكذيب بالنبي وبالوحي المنزل إليه وبالبعث "Onlar Nebi'yi, kendisine indirilen vahyi ve dirilişi yalanlarlar."⁵³ Buna göre ehl-i küfür, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yalanladıkları gibi, getirdiği mesajı da yalanlamakta; bu ikisini inkâr edenin, âhireti inkâr etmesinin tabii olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Mekkeli müşriklerin, âhireti inkâr ettikleri birçok âyette vurgulanmaktadır. "Dünya hayattan başka gerçek yoktur. Ölürüz, yaşarız, bir daha diriltilecek değildir." (el-Mü'minûn 23/37), "Dediler ki: 'Ne varsa dünya hayatımızdır, başka bir şey yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi zamandan başkası helâk etmiyor.' Fakat onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece zannediyorlar." (el-Câsiye 45/24).

48 Ebu's-Su'ûd, *İrşâd*, V, 856; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 119.

49 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5696.

50 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 119.

51 Suyûtî, *el-Behcetü'l-Mardiyye*, Midyat, ts, s. 93.

52 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 119.

53 İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 252.

cümlesine *الذين كفروا في تكذيب* cümlesine *بل الذين كفروا في تكذيب*,⁵⁴ *والله من ورائهم محيط* cümlesine *ماتت* cümlesine. Buna göre cümlenin manasının şu şekilde olması mümkündür: Yalana tevessül onları nasıl ihata etmişse, buna münasip olarak Allah'ın azabı da onları kuşatmıştır.⁵⁵

2.3. Din Hürriyetine Engel Olma

İslâm'ın dokunulmaz olarak gördüğü esaslardan birisi de din hürriyetidir. Kur'an-ı Kerim, "Dinde zorlama yoktur." (el-Bakara 2/256) âyeti ile bu konudaki tavrını ortaya koymaktadır. Bu âyete göre İslâm, iman ve onun hayat tarzı, hiç kimseye zorla kabul ettirilemez, demektir.⁵⁶ Bu dünya bir imtihan dünyası olduğuna göre, insanları imana veya küfre zorlama, imtihanın ruhuna aykırıdır.⁵⁷ Dolayısıyla bir fikri, bir iddiası, bir inancı ve bir görüşü olan insan, öbür insanları, zorla, tehditle değil, en güzel yoldan kendine çağırarak kendine bağlamaya, yoluna çekmeye çalışır.⁵⁸

Ashâbu'l-Uhdûd kıssasında ehl-i küfür, tevhid inancına tahammül edememekte, herkesi kendileri gibi düşünmeye çağırırken şiddet uygulamaktadırlar. Bunu kabul etmeyenleri kızgın alevli ateşe atarak psikolojik yapılarını ırtaya koymaktadırlar: "Onlar o (ateş hendeği)nin başında oturmuşlardı. Ve onlar, müminlere yaptıklarını seyrederdiler." (el-Burûc 85/6-7). Burada müminler, tevhid inancını savundukları için ağır işkencelere muhatap olmaktadır: "Müminler sırf aziz, övgüye lâyık Allah'a inandıkları için o (zâlim)ler onlardan öd aldılar. O (Allah ki göklerin ve yerin hükümrânlığı O'nundur. Allah, her şeye şahittir." (el-Burûc 85/8). Bu âyet, müminlerden alınan intikamın sadece Aziz ve Hamîd olan, her şeye tanıklık eden, göklerin ve yerin mâliki Allah'a iman etme olduğunu göstermektedir. Zira müminlerin iman etmeleri inkârcılar için beğenilmeyen, hoşlanılmayan, ayıplanan, yadırganan, kızılacak, öfkelenilecek, intikam alınacak bir durum olarak görülmektedir.⁵⁹

Hz. Suheyb'in rivayet ettiği hadiste mecliste bulunan kişinin tevhid inancını ifade etmesi üzerine kralın ortaya koyduğu tepki, kralın başka inançlara olan tahammülsüzlüğünü ortaya koymaktadır. Malum olduğu üzere kral onu ve rahibi testereyle katletmişti. Yine aynı rivayette kralın, mümin delikanlıyı ortadan kaldırmak için kurduğu tuzaklar da ibret vericidir. Din hürriyetinin toplumda yaygınlaşması için canını feda eden delikanlı, ahalinin iman etmesine vesile olmuştur. Benzer şekilde Hıristiyanlığı seçen müminlerin üzerine yürüyen Zû Nuvâs'ın, dininde sebat eden müminleri ateşe atması, din hürriyetine yapılan bir müdahale ve sindirme hareketinden başka bir şey değildir.

Kur'an'da zikredilen diğer kıssalarda da inanlara gösterilen tepkiyi ve tahammülsüzlüğü görmek mümkündür. Meselâ, Ashâbu'l-Karye kıssasında zikri geçen üç elçinin ölümle tehdit edilmesi,⁶⁰ onlara inanan kişinin de işkence ile katledilmesi bunun açık örneğidir.⁶¹ Ashâbu'l-Karye ile Ashâbu'l-Uhdûd kıssalarında görüldüğü üzere Allah'a inanan ve bu inancını başkalarıyla paylaşmak isteyen insanlara yaşama hakkı bile verilmemektedir.

Mekke döneminde Habeşistan'a hicret eden sahabilerin sözcülüğünü yapan Ca'fer b.

54 el-Burûc 85/20.

55 İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 252.

56 Mevdûdî, *Tefhîm*, I, 202.

57 Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, VII, 15.

58 Karakoç, Sezai, *Sütun*, (Günlük Yazılar, II), 4. Baskı, İstanbul: 1989, s. 227.

59 Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'ân'da Ashâbu'l-Uhdûd Kıssası*, İslâmî İlimler Dergisi, Bahar 2010: Yıl 5, Sayı 1, s. 163.

60 Yâsin 36/18.

61 Yâsin 36/20-27.

Ebî Tâlib'in Necâşî ile muhacirleri geri almak üzere gelen Mekkeli müşrik heyetinin hazır bulunduğu mecliste yaptığı konuşma, İslâm'ın hedeflediği gayeleri ortaya koyduğu gibi Mekkede baskıcı ortamı da gözler önüne sermektedir.⁶²

Ebü Zehrâ'nın (ö. 1974) kaydettiği şu rivayet, müslümanların diğer din mensuplarına bakışını anlamada katkı sağlayacaktır: Yaşlı bir Hristiyan kadın, bir meselede niyaz için Hz. Ömer'e gelir. Onun bu isteğini memnuniyetle yerine getirir. Daha sonra Hz. Ömer, kadını İslâm'a davet edince kadın bu davete icabet etmez. Bunun üzerine Hz. Ömer, davetinin zorlama anlamına gelebileceğinden endişe ederek üzümler ve duyduğu vicdan azabını, "Ya Rabbi! Onu zorlamak niyetinde değildim, dinde zorlama olmadığını da biliyorum. Zira 'Dinde zorlama yoktur. Doğruluk, sapıklıktan seçilip belli olmuştur.'" (el-Bakara 2/256) şeklinde ifade eder.⁶³ Bu olay, Hz. Ömer'in din hürriyeti ile ilgili hassasiyetini ve İslâm'ın müsamahasını göstermesi bakımından kayda değerdir.

2.4. Zorbalık

Zorbalık, savundukları düşünceye delil getirmede aciz kalanların, kalemi ve lisaniyle kendini savunamayanların başvurduğu bir metottur. Bu vasıf, ehl-i küfrün hakkı tebliğ eden Peygamberlere ve onların yolundan giden mü'minlere uyguladıkları psikolojik vasıflarından birisidir.

Zulmün yoğunlaştığı bir dönemde nâzil olan Burûc Süresinin zorbalığın timsali olarak özellikle Firavun ve Semûd kavmine işaret etmesi dikkat çekicidir. Çünkü "Firavun, zulmün heykelleşmiş sembolüdür. Hem bir insanın kendini tanrılaştırması hem Allah'ın emir ve yasalarını yerine getirmeyerek hakikata, hem de halka zulmetmesi yönünden, zulüm tarihinde nereden bakılırsa bakılınsın en yüksek zirve Firavundur."⁶⁴

Kur'an-ı Kerim, Firavun'un zorbalığına farklı bağlamlarda işaret etmektedir: "(Musa ve Harun) Dediler ki: Rabbimiz, onun bize taşkınlık etmesinden yahut iyice azmasından korkuyoruz." (Tâhâ 20/45), "Firavun'un ve adamlarının, kendilerine kötülük yapmasından korktukları için kavminin içinde Musa'ya, yalnız genç bir kuşaktan başkası inanmadı. Çünkü Firavun, yeryüzünde çok ululanan ve çok aşırı gidenlerden idi." (Yûnus 10/83), "Firavun, orada ululandı, (zorbalığa kalktı), halkını çeşitli guruplara böldü. Onlardan bir zümreyi (İsrailoğullarını) eziyor, oğullarını kesiyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü o,

62 Hz. C'âfer'in Necâşî'ye hitaben yaptığı konuşmanın metni, Hz. Ümmü Selemeden gelen rivayette şu şekildedir: "Ey kral! Biz cehâlet içinde bocalayan bir milletlik. Putlara tapar, meyte yer ve fuhuş yapardık. Sıla-i rahmi keserdik. Komşuluk hakkını bilmezdik. Bizde güçlü olan, zayıf olanı ezdi. Biz böyle bir ortamdayken Yüce Allah bize yine bizden birini Peygamber olarak gönderdi. Biz bu peygamberin soyunu, sadakatini, emanetini ve dürüstlüğünü bildirdik. Tevhidi kabul edelim, O'na kullukta bulunalım gerek bizim gerekse atalarımızın taptığı taşları ve putları bırakalım diye bizi Allah'a davet etti. O doğru söz söylememizi, emanete riayet etmemizi, merhamet göstermemizi, komşuluk hakkını ve verdiğimiz sözleri yerine getirmemizi ve haram fiiller ile kan dökmekten kaçınmamızı istedi. Bizi fuhuştan, yalandan, yetimlerin mallarını yemekten ve temiz kadınlara iftira atmaktan kurtardı. Bizim tek Allah'a inanmamızı ve O'na ortak koşmamamızı istedi. Bizim namaz kilmamızı, oruç tutmamızı ve zekât vermемimizi istedi. Biz de bu daveti kabul ettik. Bu şekilde Allah'tan gelen her emre boyun eğdik. Biz sadece Allah'a ibadet ettik ve O'na ortak koşmadık. Hangi şeyleri haram ilan ettiyse biz de haram saydık ve hangi şeyleri helâl etmişse onları helâl saydık. Bunun üzerine milletimiz bize düşman kesildi, bize eziyetler verdiler. Din konusunda bize zulmettiler. Allah'a ibadet etmekten vazgeçirip putlara ibadet etmemizi ve bizim için haram olan şeyleri helâl saymamızı istediler. Onlar bize akıl almaz zulümler yapınca, hayatlarımızı çekilmez hale getirip bizimle dinimiz arasına girince, çareyi sizin memleketinize gelmekte bulduk. Başka memleketlere gitmekten size memleketinize gelmeyi tercih ettik ve size kamşu olmak istedik. Ey melik! Ümit ederiz ki memleketinizde zulüm olmayacaktır." İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 111-113.

63 Ebü Zehrâ, *Tanzîmu'l-İslâm li'l-Müctema'*, Kahire, ts. S. 192 (Kemâlî, M. Hâşim, *İslâm'da İfade Hürriyeti*, Çev: Muhammed Şeviker, İnsan Yay., İstanbul, 2000, s. 97'den naklen).

64 Karakoç, *Sûturn*, s. 554.

bozgunculardan idi.” (el-Kasas 28/4), “Andolsun biz, İsrailoğullarını o küçültücü azaptan kurtardık: Firavun’dan. Çünkü o, (insanları ezip) ululanan, sınırı aşanlardan biri idi.” (ed-Duhân 44/31).

Benzer şekilde Semûd kavminin zorbalığı da Mekkeli müşriklere şöyle hatırlatılmaktadır: “(Sâlih) Dedi ki: işte bu dişi deve (mucize)dir. (Bir gün) Onun su içme hakkı var, belli bir günün su içme hakkı da sizin. Sakın, ona bir kötülük dokundurmayın, sonra büyük bir günün azabı sizi yakalar. Nihayet onu kestiler, ama pişman oldular.” (eş-Şu’arâ 26/155-157).⁶⁵

Burûc Sûresinden evvel nâzil olan Fecr sûresinde de Firavun ve Semûd’un zorbalıkları hatırlatılmakta ve akibetleri şu şekilde tasvir edilmektedir: “Görmedin mi Rabbin ne yaptı Âd (kavmin)e? Sütunlu İrem’e? Ki ülkeler arasında onun eşi yaratılmamıştı. Vâdi(’l-Kurâ) da kayaları oya(rak evler yapı)ın Semûd (kavmin)e? Ve kazıklar sahibi (piramitler yaptıran) Firavun’a? Bunlar ülkelerde azmışlardı. Oralarda çok kötülük etmişlerdi. Bu yüzden Rabbin onların üzerine azap kırbacını çarptı.” (el-Fecr 89/6-13).

Firavun ve Semûd kavminin başına gelenlerden haberdar olan Mekke şirk toplumu, gerekli dersleri çıkartmak yerine aynı zorbalığı başta Hz. Peygamber olmak üzere sahabeye de yapmıştı. Kâbe’nin yanı başında Hz. Peygamber’in Mekkeli müşriklerin saldırısına maruz kalması üzerine tepki gösteren Hz. Ebu Bekir’in kafası yarılmıştı.⁶⁶ Yine Hz. Peygamber’in Kureyşlilerden gördüğü en ağır ezalardan birisi de, dışarı çıktığı bir günde, kendisi ile karşılaşan hür ve kölelerin yatağa düşecek derecede ona saldırmaları ve eziyet vermeleridir.⁶⁷

Mekkeli müşriklerin Müslümanlara uyguladığı zorbalığa kadınlar da aktif rol almışlardır. Ebû Leheb’in karısı Ümmü Cemil’in, topladığı dikenleri Hz. Peygamber’in geçtiği yollara serdettiği rivayetlerde yer almaktadır.⁶⁸

Hız. Suheyb’in rivayet ettiği hadiste geçen rahibi ve kralın meclisinde bulunan kişiyi testereyle katleden kralın zorbalığı, psikolojik kişiliğini ortaya koymaktadır. Daha sonra büyücülüğü bırakıp rahip vasıtasıyla Allah’a inanan delikanlıyı katletmek için başvurduğu yöntemler ise ibret vericidir. En büyük zorbalığı ise, delikanlının katledilmesiyle Yüce Allah’a iman eden halkı, alevli ateşlerle dolu hendeklerde diri diri yakması ve bu acıklı manzarayı zevkle seyretmesidir.

Yüce Allah Kur’an-ı Kerim’de, yeryüzünde taşkınlık çıkararak mücadele eden mü’minlerden bahsetmekte, Allah’a inanan mü’minlerin galip geldiklerinde taşkınlık çıkararak zorbalık gibi intikam hırsıyla hareket etmeyeceklerini ve onlar gibi olmayacaklarını bildirmektedir: “O (Allah’ın dinine yardım ede)nlere yeryüzünde iktidara getirdiğimiz takdirde (zorbalığın yoluna sapmazlar, bilakis) namaz kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeğe çalışırlar. Bütün işlerin sonu Allah’a aittir (her şey sonunda O’na varacaktır).” (el-Hacc 22/41).

Yukarıdaki örneklerde anlaşıldığı üzere Kur’an-ı Kerim, Hz. Peygamber (s.a.v.) başta olmak üzere sahabeye ağır baskılar kuran Mekke şirk toplumuna Firavun ve Semûd hâdiseleri ve Ashâbu’l-Uhdûd kıssası ile gerekli uyarılar yapılmakta, Hz. Peygamber (s.a.v.) başta olmak üzere mü’minlere de teselli verilmektedir.

65 Ayrıca bkz. el-İsrâ 59/17; en-Neml 27/48-49; ez-Zâriyât 51/44.

66 İbn Hişam, *Sîre*, II, 41.

67 İbn Hişam, *Sîre*, II, 41.

68 İbn Hişam, *Sîre*, II, 135.

2.5. Sadistlik

Burûc Süresinde mü'minleri ateş dolu hendeklere atıp yakan ve sonra da onları seyrederek eğlenen zâlim ve işkenceci Ashâbu'l-Uhdûd'dan söz edilmektedir. Kezâ, inkâr etmekle kalmayıp inananlara kin besleyen, zulmeden ve haksızlık yapan, üstelik yaptıklarından pişmanlık duymak yerine bundan zevk alan sadistlerin durumu gözler önüne serilmektedir.

Tevhid dinine mensup mü'minler, daima ehl-i küfürden özellikle de yöneticilerinden sıkıntı ve eziyet görmüşlerdir. Genellikle bunlar, sadece mü'minleri üzme ve onlardan nefret etmekle kalmamış; mü'minlere işkence yaparak öldürmekten, hatta onları katledden seyretmekten zevk almışlardır.⁶⁹

Ateşte yakma, tarih boyunca zalimlerin başvurduğu bir işkence metodudur. Tarih boyunca iman-küfür mücadelesinde ehl-i küfür, imanı boğmak için gaddarca ve amansızca hücumda geçmekte ve durmadan savunmasız masum insanların canına kıymaktadır. Nemrûd ve kavmi, Hz. İbrâhîm (a.s.) ile yaptığı fikrî mücadeleyi kaybedince⁷⁰ kaba kuvvete başvurmuş ve "Onu yakın ,tanrılarınıza yardım edin, eğer bir iş yapacaksanız." (el-Enbiyâ 21/68)⁷¹ diyerek O'nu ateşte yakmak istemiştir. Ancak bunda başarısız olmuşlardır: "Allah onu ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır." (el-Ankebût 29/24).

Kur'an, Firavun'un mü'minlere yaptığı işkenceleri müteaddid âyetlerde yer vermektedir: "Sizi Firavun ailesinden de kurtarmıştık. Hani (onlar), size azabın en kötüsünü reva görüyor, oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı ve bunda sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardı. (el-Bakara 2/49).⁷²

Burûc Süresinde geçen, "Onlar o (ateş hendeği)nin başında oturmuşlardı. Ve onlar, mü'minlere yaptıklarını seyrederdiler." (el-Burûc 85/6-7) âyetleri, ehl-i küfürün tavrını ve psikolojik yapısını ortaya koymaktadır. Onlar hendeklerin başında mü'min erkek ve kadınları yaktıkları ateşin içine atmakta; iğrenç işkence ameliyesinin yanbaşı eziyetlerin türlüünü müşahede etmektedirler.⁷³ Bu konuda Elmalılı şöyle demektedir: "O vakit onlar ateşin etrafına toplanmışlar, karşıdan seyrediyorlardı. Öyle katı yürekli kâfirler idi ki hem mü'minleri ateşe atıyor hem de o feci durum karşısında oturup seyretmekten zevk alıyorlardı."⁷⁴ Onlar gözlerini kırpmadan, yüzlerini de çevirmeden mü'minlere yaptıkları işkenceleri seyrediyorlardı. Sanki onlar tanıklık etmek için, azabın sahnelerini zihinlerine naksetmek istiyorlardı. Bu da acımasızlığın zirvesidir.⁷⁵

على مع ما يفعلون بالمؤمنين شهود وهم على anlamında kullanıldığı takdirde âyetin manası, "mü'minlere yaptıkları işkencelerle beraber kalplerinin kasvetinden her hangi bir rahatsızlık duymadan oturuyorlardı." şeklinde olacaktır. Bu mana da ilahî nazımdan ve meşhur rivâyetlerden anlaşılmalıdır.⁷⁶ Âyette gelen mevsûlun (mâ), ibhâm olarak gelmesi, mü'minleri ateşe atan kâfirlerin manzarayı seyrederken kin beslediklerini ve katı kalpli olduklarını, ayrıca hakaretlerini ve kabalılıklarını ortaya koymaktadır.⁷⁷

69 Zeydân, Abdulkerim, *el-Müstefâd min Kısası'l-Kur'an*, 1. Tab', Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1418/1997, I, 583.

70 el-Bakara 2/258.

71 Ayrıca bkz. es-Sâffât 37/97.

72 Ayrıca bkz. el-A'râf 7/123-127; İbrâhîm 14/6; eş-Şu'arâ 49/26; el-Mü'min 40/26-27.

73 Kutup, *Fi Zilâl*, VII, 3873.

74 Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5691-5692.

75 Abduh, *Tefsîru Cüz'î 'Amme*, s. 68.

76 Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-Muhîd*, VIII, 451; Ebu's-Su'ûd, *İrşâd*, V, 854; Âlûsi, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 115.

77 İbn 'Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 243; Mevdûdî, *Tefhîm*, VII, 82; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ânî-Kerîm'in*

Ashâbu'l-Uhdûd zalimleri, melikin yanında kendilerine emredildiği üzere hiçbir kişiyi geride bırakmayacak şekilde birbirlerine tanıklık etmektedirler. Verilen görevi eksiksiz ifa ettiklerine tanıklık ederek yapılan işkenceleri krallarına sundular.⁷⁸

Müminlere reva görülen bu muameleler sadece bu dönemle sınırlı değildir. Bunlar hak-batıl mücadelesi gereği kıyamete kadar devam edecektir. Burûc Süresinin nâzil olduğu ortamda Mekkeli müşrikler, başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere sahabelere gözdağı verip, her türlü işkenceyi uyguluyorlardı. Müşrikler daha da ileri giderek Sümeyye ve Yâsir gibi kadın-erkek ayırımına gitmeksizin inanları şehit ettikleri gibi⁷⁹ Medine'ye hicret etmeye hazırlanan Hz. Peygamber'i (s.a.v.) de katletmek istemişlerdir.⁸⁰

Ashâbu'l-Uhdûd kıssasında olduğu gibi Mekkeli müşrikler de ateşle işkence etme metoduna başvurumaktadırlar. Bu işkencelere maruz kalan sahabelerden birisi de Habbab b. Eret'tir. Habbab, Hz. Ömer'i hilafeti esnasında ziyaret etmiş, sohbet esnasında müşriklerin işkenceleri sonucu sırtında bıraktıkları işkence izlerini göstermiştir.⁸¹

Dün olduğu gibi bugün de insanlara şiddet uygulayan; uyguladığı şiddeti bütün dünyaya seyrettirenler bilinçli bilinçsiz bu şiddetin seyrine kendilerini kaptıranlar, "Asbab-ı Uhdûd" benzeri bir sonun kendilerini beklediğini düşünmelidirler.⁸² Ancak günümüzdeki araştırmacılar, şiddeti seyretme alışkanlığı edinen insanların, şiddete maruz kalan, acı çeken kimselerle empati kurabilme yeteneklerini kaybettiklerini açıklamışlardır. Şiddeti izlemeyi alışkanlık haline getirenlerin, başkalarına karşı sevgi, saygı, acıma ve merhamet duygusunu kaybetmeye başladıklarını, şiddetin insanlar üzerinde açtığı acılara karşı duyarsız hale geldiklerini ifade etmişlerdir.⁸³

Kasapoğlu, "Onlar müminlere yaptıklarını seyrediyorlardı." (el-Burûc 85/6-7) âyetinde özellikleri verilenleri iki gurupta ele almanın mümkün olduğunu ifade ederek bu iki gurubu şöyle açıklamaktadır: "Bir gurup insan bizzat müminlere azap etme fiiliyle meşgul olmuştur. Diğer bir gurup ise, doğrudan azap etme fiiliyle uğraşmamışlar, ancak ateş dolu hendeklerde insanların yakılmasına seyirci kalıp razı olmuşlardır."⁸⁴

Hülâsa, tarihte Nemrut ve adamları, Hz. İbrâhîm'i (a.s.) ateşe atarak ortadan kaldırmak istemişlerse de ateş, Allah'ın emriyle ona zarar vermemiş ve zulme alet olmamak için Hz. İbrâhîm (a.s.) tarafına geçmiştir. Firavun ve kavmi de Hz. Mûsâ'yı (a.s.) katletmek için saldırıya geçmişse de su, zulme alet olmamak için O'nun tarafına geçmiş ve Firavun'un sonunu getirmiştir.⁸⁵ Benzer şekilde Ashâbu'l-Uhdûd kıssası ile ilgili rivayetlerde zikri geçen zalim kral, mü'min delikanlıyı öldürmek için dağdan aşağı atmayı ve denize atmayı planlamışsa da Allah'ın izniyle dağ ve su, zulme alet olmamak için mü'min delikanlının tarafına geçmiştir.

⁷⁸ *Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Ankara: Akçağ Yay., 1991, VIII, 4004.

⁷⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 731; Râzi, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XXXII, 120; Beydâvî, *Envârû't-Tenzil*, VI, 486; Nesefî, *Tefsîru'l-Medârik*, IV, 506; Şirbînî, el-Hatîb, *es-Sirâcu'l-Munîr*, 2. Baskı, Beyrut: ts, IV, 512; Ebu Hayyân, *el-Bahrû'l-Muhîr*, VIII, 451; Ebu's-Su'ûd, *İrşâd*, V, 854; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 114.

⁷⁹ Suheyli, Abdurrahman b. Abdullah el Hasâmi, *er-Ravdu'l-Unuf*, Beyrut: Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. tab, 1418/1997, II, 87.

⁸⁰ el-Enfâl 8/30.

⁸¹ İbn Mâce, *Mukaddime*, 16; Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, Trc: Ahmed Asrar, 3. Baskı, İstanbul: Pınar Yay., 1992, III, 232.

⁸² Kasapoğlu, *Kur'ânîda Ashâbu'l-Uhdûd Kıssası*, s. 164.

⁸³ Kasapoğlu, *Kur'ânîda Ashâbu'l-Uhdûd Kıssası*, s. 165.

⁸⁴ Kasapoğlu, *Kur'ânîda Ashâbu'l-Uhdûd Kıssası*, s. 162.

⁸⁵ Karakoç, *Sûnun*, s. 269.

2.6. İntikam Alma

Ehl-i küfrün vasıfları ile ilgili ele alacağımız vasıfların sonuncusu da intikam alma hususudur. Yüce Allah Burûc Süresinde ehl-i küfrün intikam alma gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır: “Müminler sırf aziz, övgüye lâyık Allah'a inandıkları için o (zâlim)ler onlardan öc aldılar. O (Allah) ki göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Allah, her şeye şahittir.” (el-Burûc 85/8-9), “De ki: “Ey Ehl-i Kitap! Allah'a, bize indirilene, bizden önce indirilene inandığımız için mi bizden hoşlanmıyorsunuz? Oysa sizin çoğunuz yoldan çıkmıştır.” (el-Mâide 5/59) âyeti ise Ehl-i Kitab'ın müminlerden aldığı intikamı konu almakta ve aynı gerekçelerle inananların baskılara uğradığı ifade edilmektedir.

Hz. Musa (a.s.) ile Firavun arasında vukû bulan mücadelede iman eden sihirbazlar, öldürme ve çarpmaya germe ile tehdit edilince iman edenler, “Dediler ki: Biz zaten Rabbimize döneceğiz. Rabbimizin, bize gelmiş olan âyetlerine inandığımız için bizden öc alıyorsun. (Ey) Rabbimiz, üzerimize sabır boşalt ve bizi müslümanlar olarak öldür.” (el-A'râf 7/125-126) şeklinde cevap vermişlerdir.

İla أن يؤمنوا وما نعموا منهم إلا أن يؤمنوا بالله ifadesi, ehl-i küfrün müminlere işkence yapması, inananların gelecekte imanlarından vazgeçip geçmemelerine bağlı olması anlamına gelir. Müminler tevhid dinini bırakıp küfre girmiş olsalardı, geçmişte yaptıklarından dolayı işkenceye maruz kalmazlardı. İşte bundan dolayı sanki Allah Teâla, إلا أن يدوموا على إيمانهم “imanlarında sebat edip devam etmeleri müstesna” şeklinde buyurmuştur.”⁸⁶ Buradaki istisna, söz konusu müminlerin suçlandıkları düşüncenin masumluğuna da vurgulamaktadır.⁸⁷

Hicâzî, tefsirinde işkencelere maruz kalan mü'minler ile ilgili olarak şunları aktarmaktadır:

Ashâbu'l-Uhdûd, eski çağlarda yaşamış katı kalpli bir kâfir topluluktur. Sevinerek ateşin etrafına oturup gülmeye, müminlere karşı giriştikleri fecî cürmü ve büyük günahı seyre başladılar. Ey Allahım sen ne yücesin! Hayır ve saadete sebep olacak bir şey, o müminlerin öldürülmelerine, ateşle yakılıp azaplandırılmalarına sebep oldu. Ama bu öteden beri insanların bir tabiatıdır. Bu, hak ile batıl mücadelesidir. Bu, imanın içinde eriyip saflaştığı bir potadır!⁸⁸

Merâğî (ö. 1945) de ehl-i küfrün intikam alma vasfı ile ilgili olarak şunları kaydetmektedir: Kâfirlerin mü'minlerden aldığı intikâmın, haklı hiçbir dayanağı yoktur. Herkesin mü'minlerin savunduğu düşüncüyü savunması ve karşı çıkanları da buna da'vet etmesi gerekirdi. Zira bu da'vet, ardı ardına nimetler bahşeden ve ikâbindan korkulması gereken Azîz ve Hamîd olan Allah Teâla'ya iman etmektir. Yüce Allah kâfirlerin yaptıklarının yanlarında kâr kalmayacağını ifade ederek, onları “Allah Teâla her şeye tanıklık eder.” şeklinde⁸⁹ uyarmaktadır.

Sonuç

Burûc Süresi, Mekkeli müşriklerin baskı ve eziyetlerini arttırdığı bir dönemde nâzil olmuş olup tamamıyla Mekkî sûrelerin özelliklerini taşımaktadır. Sürede veciz bir şekilde zikredilen Ashâbu'l-Uhdûd kıssası, Hz. Peygamber'in doğumundan kısa bir süre önce

86 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 115.

87 Ebu's-Su'ûd, *İrşâd*, V, 855; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 115.

88 Hicâzî, M. Mahmud, *Furkan Tefsiri*, Tercüme: Mehmet Keskin, İstanbul: ts, VI, 492.

89 Merâğî, *Tefsiru'l-Merâğî*, X, 102.

vuku bulduğundan Mekkeli müşriklerce bilinen bir hâdisedir. Burûc Sûresinde ele alınan Ashâbu'l-Uhdûd terkiibinden kimlerin kastedildiği konusunda değişik görüşler olsa da meşhûr görüşe göre Ashâbu'l-Uhdûd kıssasında katledenler, Yemen Yahudileri; katledilenler ise Necran Hıristiyanlarıdır.

Bu çalışmada Ashâbu'l-Uhdûd kıssası bağlamında, ehl-i küfrün psikolojik vasıfları ele alınmıştır. Süreden anlaşıldığı üzere zalimlerin, inatçı tavır takındıkları ve yalana tevessül ettikleri görülmektedir. Onların, din hürriyetini engelledikleri, güç kullanarak toplumu inançlarından koparmaya çalıştıkları ve sadistçe hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Kezâ, tevhid inancına sahip olan mü'minlerden intikam aldıkları hususu da sürenin bağlamından açıkça anlaşılmaktadır.

Burûc Sûresinin Müslümanların Habeşistan'a hicret ettikleri bir dönemde nâzil olması ve ehl-i küfrün belli başlı vasıflarını da içeren Ashâbu'l-Uhdûd kıssasının da bu sürede yer alması dikkat çekicidir. Burada Habeşistan toplumuna Ashâbu'l-Uhdûd kıssası vesileyle önemli mesajlar iletilmektedir. Zalimlerin, yakın tarihte dindar Hristiyanlara işkence yaptıkları, onları ateş dolu hendeklerde yaktıkları, Mekke şirk toplumunun zulmünden kaçan ve Habeşistan'a sığınan mü'minlere de benzer işkencelerin reva görüldüğü, dolayısıyla kendilerine sığınan Mekkeli Müslümanlara sahip çıkmaları ve onlara kucak açmaları gerektiği hususu hatırlatılmaktadır.

Kaynakça

- Âlûsî, Şehâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve Seb'i'l-Mesânî*, Beyrût: Dâru'l-Fıkr, ts.
- Abduh, Muhammed, *Tefsîru Cüz'i 'Amme*, 2. tab, Beyrût: Dâr İbn Zeydûn, 1409/1989.
- Abdulbaki, M. Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 2. tab, Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 1411/1991.
- Beğavî, Ebû Muhammed, el-Husayn el-Ferrâ, *Me'âlimu't-Tenzîl*, Mısır: 1354.
- Beydâvî, el-Kâdî Nâsiruddîn, *Envâru't-Tenzîl*, Beyrût: 1320, (Mecmu').
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ânî-Kerîm'in Türkçe Meâlî Âlîsî ve Tefsîri*, Ankara: Akçağ Yay., 1991.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, İstanbul: Degâh Yay., 2012.
- Drâz, M. Abdullah, *En Mühîm Mesaj Kur'an*, Çev. Suat Yıldırım, İzmir: Işık Yay., 1994.
- Drâz, M. Abdullah, *Kur'an'a Giriş*, çev: Salih Akdemir, Ankara: Kitâbiyât, 2000.
- Ebu Hayyân, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Yusuf b. Hayyan el-Endulûsî, *el-Bahru'l-Mûhît*, Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l- Arabî, 1990.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul: Eser Yay., 1971.
- Eroğlu, Muhammed, "Ashâbu'l-Uhdûd", *DİA*, III, 471, İstanbul: 1991.
- Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, (Meal-Tefsir), Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, 5. Baskı, İşaret Yay., 1999.
- Güneş, Abdulbaki, *Kur'ân Kıssaları ve Medeniyetlerin İnşası*, İstanbul: Gündönümü Yay, 2005.
- Hamidullah, Muhammed, *Aziz Kur'an*, Çev: Abdulaziz Hatip, Mahmut Kanık, İstanbul: Beyan Yay., 2000.
- Hâzin, Firûzâbâdî, *Lubbâbu't-Te'vîl*, Beyrût: 1320, (Mecmu').
- Hicâzî, M. Mahmud, *Furkan Tefsîri*, Tercüme: Mehmet Keskin, İstanbul: ts.
- İbn 'Aşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus: Dâru't-Tunus li'n-Neşr, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed, Abdulmelik b. Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Beyrût: 1418/1997, (*er-Ravdu'l-Unuf* ile birlikte).

- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, İsmail b. 'Umer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 1. Tab', Beyrût: 1414/1994.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn, Muhammed b. Mukrem b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, el-Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1401/1981.
- İsfehânî, er-Râğib, *el-Müfredât fî Ğerîbi'l-Kur'ân*, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Karakoç, Sezai, *Sütun*, (Günlük Yazılar, II), 4. Baskı, İstanbul: 1989.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'ânda Ashâbu'l-Uhdûd Kıssası*, İslâmî İlimler Dergisi, Bahar 2010: Yıl 5, Sayı 1.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Psikolojik Tefsir Ekolü*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Beyrût: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1.tab', 1994.
- Kemâlî, M. Hâşim, *İslam'da İfade Hürriyeti*, Çev: Muhammed Şeviker, İnsan Yay., İstanbul, 2000
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, 17. Tab', Beyrût: Daruş-Şurûk, 1992.
- Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Fikr, ts.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, Trc: Ahmed Asrar, 3. Baskı, İstanbul: Pınar Yay., 1992.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Çev. Heyet, 2. Baskı, İstanbul: İnsan Yay., 1991.
- Necati, M. Osman, *Kur'ân ve Psikoloji*, Çev: Hayati Aydın, Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Nehhâs, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *İrâbu'l-Kur'ân*, Thk. Zuheyr Ğâzî Zâhid, 3. tab', Beyrut: Mektebetu'n-Nahdati'l- 'Arabiyye, 1409/1988.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't Tenzil*, thk. Mervân Muhammed eş-Şekkâr, 1. tab', Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1416/1996.
- Râzî, Fahrüddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 3. tab', Kûm: Mektebu'l-A'lâmi'l-İslâmî, 1311.
- Suheylî, Abdurrahman b. Abdullah el Has'amî, *er-Ravdu'l-Unuf*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. tab', 1418/1997.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *ed-Durru'l-Mensûr*, Kum: 1403/1983.
- Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *el-Behcetü'l-Mardiyye*, Midyat: ts.
- Şirbinî, el-Hatîb, *es-Sirâcu'l-Munîr*, 2. Baskı, Beyrût: ts.
- Tabatabâi, es-Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Kûm: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyyi, 1394/197.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Wensinck, A. J. Eshâbu'l-Uhdûd", İA, MEGSB, "IV,373, İstanbul: 1988.
- Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. 'Umer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğevâmidi't-Tenzil*, Beyrût: Dâru'l-Kütubi'l- 'Arabî, 1362/1947.
- Zeydân, Abdulkerîm, *el-Müstefâd min Kısasi'l-Kur'ân*, 1. tab', Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1418/1997.